

עכול, מערכת ה-

צבעים), או אחת גדולה ואחת קטנה, והיינו זוגדוס²⁶⁹.

א. הגדרת המושג

מערכת העיכול מתחילה בפה ונגמרת בפי הטבעת. היא כוללת את כל החלקים האנטומיים הקשורים בעיכול מזון, ואת כל הפעולות הפיסיולוגיות הנדרשות לפירוק, עיבוד וספיגת מזון ונוזלים, לשם קליטתם והטמעתם בגוף.

השם המקראי הכולל לאיברים הפנימיים בגוף, ובעיקר למערכת העיכול הוא קרב¹, ובלשון חז"ל הוא נקרא קרביים².

הענף ברפואה העוסק בחקר מערכת העיכול, פעילותה ומחלותיה נקרא גסטרואנטרולוגיה³.

בערך זה יידונו ההיבטים האנטומיים והתיפקודיים של מערכת העיכול, ההפרעות והמחלות הקשורות במערכת זו, ופרטי הדינים הקשורים למערכת העיכול.

ב. רקע מדעי**1. אנטומיה**

כללי – מערכת העיכול באדם

מומי בכור – בזמן הזה אין אנו בקיאים במומי בכור, ולפיכך אין שוחטים בכור בהמה טהורה בימינו בגלל מומי העין השונים, פרט לנסמית עינו²⁷⁰.

משיחת הכהן נעשית על ידי יציקת שמן על ראשו, וסיכה ממנו על גבי עינו בין הריסים²⁷¹.

עבד או אמה כנענים, שהאדון שיחת את עינם בכוונה תחילה, הרי הם יוצאים לחירות²⁷².

נגע בהרת בתוך העין, אינו מטמא²⁷³.

המצורע לאחר טהרתו – חייב לגלח גם את גבות עינו, אבל לא את ריסי עינו²⁷⁴.

דמעת זב – דמעת עינו של זב דינה כמשקים טמאים, שאינם מטמאים אדם אבל מטמאים כלים מדברי סופרים²⁷⁵.

בדין השתלת קרנית – ראה ערך השתלת אברים.

עינו, או שהיתה עינו כהה מתחילה. [273] משנה נגעים ו ח; רמב"ם טומאת צרעת ו א. [274] ויקרא יד ט; תו"כ שם. ולכאורה לא משמע כן מרמב"ם טומאת צרעת יא א, עיי"ש. [275] נידה נה ב; רמב"ם, מטמאי משכב ומושב א טז.

[1] שמות יב ט; תהלים קג א. [2] משנה יומא כה א; משנה תמיד ד ב. [3] gastroenterology

[269] ראה לעיל הע' 160 ואילך. וראה רמב"ם איסורי מזבח ב ב. [270] רא"ש בכורות פ"ה סי' יא; שם פ"ו סי' א; טושו"ע יו"ד שט א. וראה בלבוש וברמ"א שם; ערוה"ש שם סי"ג. [271] הוריות יב א; רמב"ם כלי המקדש א ט. [272] שמות כא כו; קידושין כד א; רמב"ם עבדים ה ד; טושו"ע יו"ד רסז כז. וראה גמ' רמב"ם וטושו"ע שם, חילוקי דינים אם רק כהתה

מורכבת מצינור שרירי, שאורכו כתשעה מטרים, המצופה לכל אורכו ברירית בלוטית.

הקיבה¹⁰ נמצאת ברביע השמאלי-מרכזי העליון של הבטן, מתחת לסרעפת, בין הכבד מימין לבין הטחול משמאל. הוושט נכנס לקיבה בפתח הנמצא בחלק העליון של הקיבה, הנקרא הפתח הלבבי¹¹. המזון יוצא מהקיבה לתריסריון דרך השוער¹², אשר נמצא ימינה מקו האמצע. החלק הפנימי של הקיבה מצופה ברירית רכה עם קפלים מרובים¹³, אשר מכילה מספר סוגים של בלוטות הפרשה; החלק החיצוני מורכב משכבות שריריות חזקות.

בבהמה יש מערכת של ארבע קיבות¹⁴.

המעיים¹⁵ מורכבים מהמעיי הדק ומהמעיי הגס. המעי הדק מתחיל בשוער של הקיבה, ונגמר בחיבורו למעי הגס. אורכו הכולל של המעי הדק באדם הוא 5.5-6.5 מטרים, והוא הולך ונעשה צר מראשו לסופו. המעי הדק מקופל ומונח ברובו במרכז הבטן, ובחלק התחתון של הבטן.

המעי הדק מתחלק לשלושה חלקים: התריסריון¹⁶, המעי הריק¹⁷, והמעיי העקום¹⁸.

אורכו של התריסריון הוא כרוחבן של 12 אצבעות (25 ס"מ), ומכאן שמו. צורתו כפרסה והוא מקשר בין הקיבה לבין החלק

איבר העיכול הראשון הוא הפה, שבו מתבצעת לעיסת המזון ועירבובו עם מיצי הרוק. מן הפה נבלע המזון בלוע⁴, וממשיך בוושט אל הקיבה, אשר בה מתאחסן המזון לזמן-מה, ובה מתחילים השלבים הראשונים של עיכול המזון. מן הקיבה עובר המזון למעי הדק, שבו נשלם תהליך עיכול המזון. המוצרים המעוכלים נספגים למחזור הדם, והפסולת עוברת למעי הגס, שבו נספג נוזל רב, ובו נוצרת הצואה, אשר מופרשת החוצה בסופו של המעי הגס דרך פי הטבעת.

בנוסף לצינור הארוך והמפותל הזה ישנם עוד מספר איברים המסייעים לעיכול המזון על ידי חיתוכו, מעיכתו, עירבולו, או בדרך של הפרשת מיצים וחומרי עיכול לתוך צינור מערכת העיכול. אלו כוללים את השיניים, בלוטות הרוק, הלשון, הכבד⁵, כיס המרה⁶ והלבב⁷.

הוושט⁸ הינו צינור שרירי, שאורכו כ-25 ס"מ, בין החוליה הצווארית ה-6, לבין החוליה הגבית ה-11. הוא המשכו של הלוע, ויורד לאורך עמוד השדרה בבית החזה האחורי, הוא חוצה את הסרעפת⁹, ונכנס לתוך הקיבה. חלקו הפנימי מצופה ברירית עבה, ובחלקו

[9] diaphragm. [10] ventriculus; stomach. [11] cardia. [12] pylorus. [13] rugae. [14] ראה תיאורם להלן הע' 69 ואילך. [15] intestine. [16] duodenum. [17] jejunum. [18] ileum.

= תורת הקיבה והמעיים. מילה מורכבת — gaster ביוונית = קיבה; enteron ביוונית = מעיים; logos ביוונית = מילה, תורה. [4] pharynx. [5] ראה ערכו. [6] gall. [7] pancreas. [8] esophagus. bladder

העיקרי של המעי הדק. יתרת המעי הדק מחולקת לשתי-חמישיות ראשונות הנקראות מעי ריק, ושלוש-חמישיות סופיות הנקראות מעי עקום. החלוקה הזו היא מלאכותית, שכן מבחינה אנטומית אין גבול ברור בין שני חלקים עיקריים אלו של המעי הדק. החלק הפנימי של המעי הדק מצופה ברירית המורכבת מקיפולים גדולים¹⁹, ומסיסים²⁰, אשר בולטים לתוך חלל המעי כמו אצבעות, ותפקידם לספוג את המזון המעוכל. כמו כן ישנן בלוטות הפרשה ברירית המעי, המסייעות בעיכול המזון. החלק החיצוני של המעי הדק מורכב משתי שכבות של שרירים חלקים: שכבה אורכית, ושכבה מעגלית.

המעי הגס יוצר צורת אות 'ח' בהיקף הבטן, המורכב מחלק עולה, חלק רוחבי וחלק יורד. החלק היורד נמשך לכיוון האמצע ולמטה, ושם הוא מכונה המעי העקול, אשר המשכו הוא המעי הישר, הנקרא גם המעי הסופי או החלחולת, אשר נמשך בקו האמצע בתוך האגן אל תעלת פי הטבעת. החלק הפנימי של המעי הגס מורכב מרירית עם קפלים גסים ואופייניים³¹. החלק החיצוני מורכב משתי שכבות של שרירים חלקים, ובחלק הסופי של המעי הגס יוצרת השכבה השרירית את סוגר פי הטבעת הפנימי³².

2. פיסיוולוגיה

המעי הגס²¹ נמשך מחיבורו למעי הדק ועד לפי הטבעת, ואורכו הכולל הוא כמטר וחצי. הוא מתחלק למספר חלקים: המעי האטום²², המעי הגס העולה²³, המעי הגס הרוחבי²⁴, המעי הגס היורד²⁵, המעי העקול²⁶, החלחולת או המעי הישר²⁷, ופי הטבעת²⁸.

עיכול המזון נעשה בחלקו באופן מכני, על ידי טחינתו, פירורו, ולישתו, ובעיקרו באופן כימי, על ידי פירוקו למרכיביו באמצעות מיצי עיכול ותססי עיכול שונים.

הרוק בפה הוא מיץ העיכול הראשון, המופרש משלוש זוגות של בלוטות רוק. האוכל בפה מתערבב עם הרוק, אשר הופך אותו לדייסה, ונטחן על ידי השיניים, ובעזרת הלשון, הלחיים והשפתיים.

המעי האטום נקרא כך מפני שהוא מסתיים בצורה אטומה, כהמשכו של המעי הגס מעבר לחיבורו למעי הדק, ואורכו כ 6.5 ס"מ. הוא נמצא בחלק הימני התחתון של הבטן, וממנו מסתעף התוספתן²⁹, שהוא צינור צר וארוך בצורת תולעת. במעבר בין המעי הדק לגס ישנו שסתום³⁰, שתפקידו לאפשר מעבר חד-כיווני מהמעי הדק אל המעי הגס.

בליעת המזון מורכבת משלוש פעולות: סגירת האף והפה; הרמת הגרגרת, וסתימת הקנה על ידי כיסוי הקנה³³, כדי למנוע כניסת המזון לקנה ולריאות; דחיפת המזון על ידי החלק האחורי של הלשון לתוך הלוע. מן הלוע מגיע המזון לושט, אשר

הדומה לאות היוונית סיגמה. [27] rectum [28] anus. [29] appendix. [30] ileo-cecal [31] haustreae. [32] sphincter ani [33] epiglottis. internus

[19] circular folds. [20] villi. [21] colon. [22] cecum. [23] ascending colon. [24] transverse colon. [25] descending colon. [26] sigmoid colon, על שום צורתו

מהווה צינור מעבר של המזון אל הקיבה. הדבר מתבצע באמצעות פעילות שרירית מתואמת היטב, הדוחפת את המזון כלפי מטה.

בקיבה נשפך על המזון מיץ הקיבה,

היוצר סביבה חומצית, ואשר מכיל בתוכו תססי-עיכול אחדים, שפעולתם העיקרית היא עיכול חלבונים. דייסת המזון שוהה בקיבה 2-8 שעות, ועוברת דרך השוער אל התריסריון, כשהיא מעוכלת בחלקה.

ג. מערכת העיכול במקרא, בחז"ל ובראשונים

1. כללי

הקיבה מוזכרת במקרא כאחת משלושת החלקים של בהמה טהורה, אשר כל אחד מישראל השוחט אותה מחוייב לתיתה לכהן³⁴. בלשון חז"ל משמש המושג קיבה גם לחלב קרוש הנמצא בתוך קיבת בהמה לאחר מותה³⁵.

כאשר דייסת המזון מגיעה לתריסריון נשפכים עליה מיצי הלבלב, המורכבים מתססים שונים אשר מפרקים בדרגות שונות של פירוק את כל אבות-המזון – חלבונים, סוכרים ושומנים. כמו כן מופרשים אל התריסריון חומצות מרה, אשר מסייעות לעיכול השומנים שבמזון.

המעיים מוזכרים בתנ"ך הן כחלק אנטומי של מערכת העיכול³⁶, והן כסמל לרגשות³⁷. באופן מושאל משמש המושג מעיים במקרא כביטוי לאיברים פנימיים בכלל³⁸, ורחם בפרט³⁹, ובלשון התנאים המושג בני מעיים הוא שם כולל לכל האיברים הפנימיים. יש שסתם דופן הבטן נקראת בני מעים⁴⁰. רק האמוראים הגבילו את המושג בני מעיים לכרס ולדקין, היינו לאיברים שהמאכל עובר בהם⁴¹.

מן התריסריון ממשיך המזון המעוכל בחלקו אל המעי הדק, ובו מיצי עיכול המכילים תססים אשר משלימים את פירוק הסוכרים והחלבונים ליחידות בסיסיות ביותר, אשר נספגות לתוך מחזור הדם ומשמשות לבנין הגוף.

שארית המזון עוברת למעי הגס. כאן אין הפרשת מיצי עיכול כלל, אך מצויים

מאמר ב פ"י. [38] תהילים מ ט; שיר השירים ה ד. [39] בראשית טו ד; שם כה כג; רות א יא; שמו"ב טו יא. וראה ע' רחם. [40] ראה כריתות ז א. [41] ראה תוס' חולין נד א ד"ה אילימא; רמב"ם מאכלות אסורות ז טו; רא"ש חולין פ"ג סי' לא; ס' האשכול הל' טריפות סוסי' יט. וראה פר"ח יו"ד סי' עה סק"א. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג, ע' בני מעים, עמ'

[34] דברים יח ג. פרטי הדינים הללו נתבארו במס' חולין פ"י; רמב"ם הל' ביכורים פ"ט; טושו"ע יו"ד סי' סא. [35] ראה רש"י חולין קטז א ד"ה קבה. [36] יונה ב א; איכה א כ; יחזקאל ג ג; ועוד. [37] מעי מעי אוחילה – ירמיה ד יט; המו מעי לו – ירמיה לא יט. אמנם ראה במו"ג ח"א פמ"ו, שמעי כאן הכוונה ללב. וראה עוד בפירוש רס"ג תהלים מט, ובאמונת ודעות

באופן מושאל משמש המושג וושט לתורן⁴², כנראה על שום הצורה הדומה.

באופן מושאל משמש המונח מעי לתוכן הפנימי של צמחים⁴³.

המעיים של בעלי חיים שימשו ליצירת מיתרים לכינור⁴⁴.

עשיית צרכים גדולים נקראת במקרא ובמשנה 'מסיך רגליו'⁴⁵, או התרזה⁴⁶, והתוצר היוצא מהגוף נקרא צואה⁴⁷, פרשדונה⁴⁸, רעי⁴⁹, גללים⁵⁰, חריא⁵¹, או פרתא⁵², בין באדם ובין בבהמה.

במיקום זה נחלקו הפרשנים והפוסקים: יש מי שקבע 3-4 אצבעות⁵⁷; יש שקבעו 2 אצבעות⁵⁸; ויש הסבורים, שאין כאן הגדרה קבועה, אלא כל בהמה לפי גודלה⁵⁹. האזור האנטומי שבין בסיס הגולגולת לבין תחילת הוושט, והוא מקום דיבוק הוושט בלחי⁶⁰, נקרא בלשון חז"ל "תורכץ הוושט", והכוונה ללוע⁶¹. הגבול התחתון של הוושט בבהמה הוא "כדי שישעיר", היינו מקום שיער שגוררים בסכין מהכרס הפנימי⁶², או ישעיר ויתחיל להיות פרצים פרצים ככרס⁶³. יש גורסים "עד שישעיר", היינו מקום הכיווץ⁶⁴, ולפי זה הכוונה לאזור פי הקיבה⁶⁵.

2. אנטומיה ופיסולוגיה

הוושט — מזון או שתיה נכנסים לפה ועוברים לווושט בדרכם אל הקיבה⁵³. הוושט הוא צינור הנמשך מעיקר החיך והלשון⁵⁴, ועובר בין הקנה והמפרקת⁵⁵. הגבול העליון של הוושט בבהמה הוא מרחק "תפיסת יד" מבסיס הגולגולת⁵⁶.

חז"ל תיארו שיש לווושט שני "עורות": חיצון אדום, ופנימי לבן⁶⁶. קרוב לוודאי, שהכוונה לשכבה השרירית החיצונית, ולרירית הפנימית של הוושט. יש לציין, כי במינוח חכמי התלמוד משמעות המושג "עור" היא כללית ביותר, וכוללת כל רקמה דקה בגוף, כגון רירית, שריר דק, קרנית וכד', ולא דווקא הקרום החיצוני

שעט. [42] מו"ק כט א. [43] עדיות ג ג. [44] ע"ז מז א. [45] שופטים ג כד; שמו"א כד ג; משנה יומא ג ב. וכתב רש"י יומא כח א ד"ה מיסך שלשון זו היא כמו אילן המיסך על הארץ (נזיר נד ב). לפי שהצריך לנקבים גדולים כורע על ברכיו, ומכסה גופו את רגליו. [46] יומא עו א; ב"ק מז ב; ב"מ צ א. [47] ישעיה לו יב; מל"ב יח כו. [48] שופטים ג כג. [49] משנה שבת כ ד; מכות ג יד; כלים יז ב. [50] יחזקאל ד יב; שם ד טו; משנה ב"ק ג ג; כלים ג ד, ועוד. [51] תענית ט ב. [52] חולין יח א. [53] ברכות סא א. יש להעיר, שלפי גירסתנו כתוב שהוושט מכניס ומוציא מאכל, וזה תמוה, שכן אין המאכל יוצא בוושט, אלא אם כן נפרש שהכוונה להקאות. ואמנם בגירסת עין יעקב כתוב

רק שהוושט מכניס מזון. [54] כס"מ שחיטה ח כג, וב"י יו"ד לג, בשם תשובות הרמב"ם סי' פט. [55] רש"י חולין כח א ד"ה משום. [56] חולין מד א. [57] רש"י חולין שם ד"ה עד. [58] בה"ג, הובאו דבריו בתוס' חולין שם ד"ה כדי; רמב"ם שחיטה א ו. [59] תוס' חולין שם. וראה טושו"ע יו"ד כ ב, וברמ"א. וראה עוד באנציקלופדיה תלמודית, כרך ח, ע' הגרמה, אות ג. [60] רש"י ומאירי חולין מג ב. [61] pharynx. [62] רש"י חולין מד א ד"ה עד מקום. וראה בשו"ע יו"ד כ ב. [63] רי"ף ורא"ש, חולין ריש פ"ג; רמב"ם שחיטה א ה. [64] רגמ"ה חולין שם. [65] cardia. ראה — לוינגר, מדריך להלכות טריפות, עמ' 64. [66] חולין מג א.

המצפה את הגוף⁶⁷.

מעניין 'כמסוס נוסס'⁸¹, שמשמעותו עיכול המאכל⁸², או טחינת המאכל⁸³; יש הסבורים, שהוא על שם המסו, והוא מיץ הקיבה המקפיא ומעמיד את החלב⁸⁴; ויש הסבורים, שהוא נגזר מכינויו הלטיני⁸⁵. ההמסס מכונה גם הובלילא⁸⁶. שמשחרב בית המקדש השתנו שמותיהם של ההמסס ובית הכוסות, והוחלפו ביניהם⁸⁷.

קיבה⁸⁸.

לעוף אין כרס, אין בית הכוסות, ואין המסס, ובמקום זה יש לו זפק, שהוא התרחבות גדולה של הוושט, והוא מצוי אצל רוב העופות אוכלי הזרעים, והוא משמש לאגירת המזון ולריכוזו, ויש לו קורקבן⁸⁹. מקור השם קורקבן הוא מערבית, ומשמעותו היא גם בטן וגם קיבה⁹⁰. קיבת העופות בנויה משני חלקים: החלק הקדמי הוא קיבת המיצים, המפרישה מיצי עיכול, והחלק האחורי הוא הקורקבן, שהוא קיבת השרירים. בקיבה זו נטחן המזון באופן מכני.

קיבות — קיבת האדם מכונה גם "לב"⁶⁸. לאדם יש רק קיבה אחת. למעלי הגירה יש ארבעה חלקים המרכיבים את הקיבות⁶⁹, לפי הסדר הבא:

כרס⁷⁰ — המונח כרס במשנה מתייחס גם לקיר הבטן⁷¹, וגם לאחד מחלקי הקיבות, וזוהי משמעות האבחנה בין כרס פנימית, היינו אחד מחלקי הקיבות, לבין כרס חיצונית, היינו דופן הבטן⁷².

בית הכוסות⁷³ — עשוי ככובע⁷⁴, ותוכו עשוי כמין כוס עם גומות גדולות⁷⁵, ולפי שהוא עשוי בתים-בתים כמין כוסות, הרי הוא נקרא בית-הכוסות⁷⁶.

המסס⁷⁷ — עשוי כרימון⁷⁸, או סגלגל כמין כדור, ובתוכו קליפות רבות כגלגל של ריחיים⁷⁹. קיימת מחלוקת לשונית אם הגירסה היא "מסס" או "המסס"⁸⁰. ולעניין המקור הלשוני — יש הסבורים, שהוא

שכבות, או שגם היא עשויה שתי שכבות כמו יתר הקיבות — ראה רש"י שם; אנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ע' המסס, עמ' תס, הע' 10. [80] ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ע' המסס, עמ' תנט, הע' 1; לוינגר, הטריפות בישראל, עמ' 18, הע' 37. [81] ישעיה י יח. [82] ערוך ע' מסס, פי' א; רמ"א יו"ד מז ג. [83] רש"י ישעיה שם; רש"י קהלת יב ד. ובקהלת רבה פי"ב — ובטלו הטוחנות, זו המסס. [84] ערוך ע' מסס בפי' ב. [85] omasum — ראה מוסף הערוך, שם; תפא"י חולין פי"ג מ"א אות יח. [86] שבת לו א. [87] שבת שם, וסוכה לד א. [88] stomach; abomasum. [89] רמב"ם שחיטה ו יז; טור יו"ד סי' לג. [90] ראה בספרו של פרויס, עמ' 93.

[67] היינו dermis. ראה — א. שטינברג, אסיא, ו, תשמ"ט, עמ' 227. [68] אליבא דריקנא — שבת קט ב; גיטין ע א; חולין מט א. וראה בספרו של פרויס, עמ' 105, שגם אצל הרומאים ועמים קדמונים אחרים שימש מושג זהה ללב ולקיבה. וראה עוד בע' לב הע' 3 ואילך. [69] משנה חולין ג א. [70] ventriculus internus; rumen. [71] כגון מקרעין את כריסה — ערכין ז א. [72] חולין נ ב. וראה פרויס, עמ' 92. [73] reticulum. [74] רש"י חולין מב א ד"ה ובית. [75] רש"י שבת לו א; פיהמ"ש לרמב"ם חולין ג א. [76] יבין שמועה לרשב"ץ, הל' טריפות. [77] omasum. [78] פיהמ"ש לרמב"ם חולין ג א. [79] רש"י שבת לו א ד"ה הובלילא. ואם דופנו דקה, ואינה עשויה שתי

המעיים — בתלמוד ובמדרשים מצינו חלוקה מפורטת של חלקי המעיים השונים. המעיים כולן, מן התריסרון ועד פי הטבעת, נקראים בלשון חז"ל דקין, או כריכא קטינא⁹¹, או הדורא דכנתא. לשון זו מתייחסת לעובדה שהמעיים מלופפים בעיגול כמו נחש⁹², או על שם שמסובבים כעיגול את החלב שלהם שנקרא כנתא⁹³.

התריסרון כיחידה נפרדת לא מוזכר בספרות התלמודית, אך הוא מתואר בספר המיחוס לרבנו סעדיה גאון⁹⁴. פטמת התריסרון⁹⁵ תוארה על ידי אחד הראשונים⁹⁶.

סניא דיבי הוא כינוי למעי הא; טום⁹⁷,

או לתוספתן⁹⁸. נקרא כך על שם שהוא מאוס וכחוש, שגם הזאבים שונאים אותו⁹⁹; כריכא עביא¹⁰⁰ הוא כינוי למעי הגס העולה¹⁰¹; בנת דמעיא¹⁰² הוא מעי הגס הרוחבי¹⁰³; פטריכא¹⁰⁴ — יש מי שסבור, שהוא המעי הגס היורד¹⁰⁵, ויש מי שסבור, שהוא המעי הישר¹⁰⁶; חלחולת, עיזקתא וטבחיא הם כינויים למעי הישר¹⁰⁷. גם כרכשת הוא כינוי למעי הישר¹⁰⁸. אמנם יש מי שסבור, שהכוונה לשריר הסוגר של פי הטבעת¹⁰⁹; שיני כרכשתא — יש מי שסבור שהכוונה לשלושת העצמות, שביניהן נמצא ומחובר פי הטבעת¹¹⁰, ויש מי שסבור, שהכוונה לשלושת השרירים המקשרים את הכרכשת לעצמות

[91] ויקרא רבה ג ד; קהלת רבה ז לח. [92] ערוך, ע' הדורא, פי' ב; רמב"ם שחיטה ו יג. [93] ערוך שם פי' א; רש"י חולין מח ב; רגמ"ה ומאירי חולין קיג א; טוש"ע יו"ד מו ג. וראה ברמ"א יו"ד מו ג, ובדרכ"ת סי' מו סקני"א, דעות שונות על המושג הדורא דכנתא. וראה עוד במדרש הרפואה ח"א פ"א אות ק; פרויס, עמ' 93-94; לוינגר, מדריך להלכות טריפות, עמ' 30. [94] "והראשון שבדקים הוא הנדבק בארעית הקיבה, והוא נקרא בעל השנים-עשר אצבעות" — מתוך פירוש 'חד-אלאנסאן', הביא לדפוס ז. מונטנר, קורות, 1953, 99:1. [95] papilla of Vater. [96] ראה שו"ת הרשב"א ח"ב סי' שפג, שנשאל על הנקב הנמצא בדקין סמוך לקיבה, והולך בשיפוע כלפי מטה. הרשב"א אמנם הטריף את הבהמה כדין ניקבו הדקין (ראה להלן הע' 263 ואילך), אך האחרונים הכשירו את הבהמות, כי למדו לדעת על פי הרופאים, שזהו מקום כניסת צינור המרה המשותף, המביא מרה למעיים — ראה שו"ת נובי"ת חו"ד סי' כא. [97] cecum — לוינגר, מדריך להלכות טריפות, עמ' 30. [98] appendix — א. שטינברג, אסיא,

ו, תשמ"ט, עמ' 234. [99] ראה רגמ"ה, רש"י ומאירי חולין נ ב; ערוך, ע' סן. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ז, ע' דקין, עמ' תרח. [100] ויקרא רבה ג ד; קהלת רבה ז לח. [101] ascending colon — ראה מדרש הרפואה ח"א פ"א אות ק. [102] ויקרא רבה, וקהלת רבה שם. [103] transverse colon — ראה בס' חד אלאנסאן המיחוס לרבנו סעדיה גאון, הביא לדפוס ז. מונטנר, קורות, 1953, 99:1. [104] ויקרא רבה, וקהלת רבה שם. [105] descending colon — ראה מדרש הרפואה ח"א פ"א אות ק. [106] rectum — פרויס, עמ' 93-94. [107] rectum — ראה רמב"ם שחיטה ו טז; רש"י חולין נ א ד"ה חלחולת. [108] ערוך ע' כרכשתא; רש"י חולין נ א ד"ה חלחולת; רמ"א יו"ד עה א. וראה פרויס, שם. [109] sphincter — ראה קצנלסון, הערות למדרש הרפואה, ח"א פ"א אות קב. וראה עוד במאמר ע. אמינוף, הרפואה קלו: 993, 1999. [110] קצנלסון, הערות למדרש הרפואה, ח"א פ"א אות קב. והיינו שתי עצמות השת (ischium), ועצם העוקץ (coccygius).

האגן¹¹¹.

והתאפקות במתן צואה נחשבה על ידם כסכנה¹¹⁹.

פי הטבעת¹¹² הוא הפתח בקצה החלחולת, שממנו מופרשת הצואה החוצה. הוא נקרא גם בית הנקובה¹¹³, או בית הרעי¹¹⁴, או פיקעא¹¹⁵.

בית כסא – בחז"ל נקרא מקום עשיית הצרכים בית המעיים¹²⁰. כלי מיוחד לעשיית הצרכים נקרא גרף או עביט של רעי¹²¹. התורה וחז"ל הקפידו מאד על סידורי בית כסא נאותים¹²². כמו כן הנהיגו חז"ל דרכי התנהגות נאותים בעת ההתפנות בבית הכסא¹²³.

עיכול המזון – חז"ל קבעו, שעיכול שלם יכול להיות רק אם המזון עבר טחינה בפה, ועיכול במעי; אבל האחד בלא משנהו, איננו יעיל לעיכול מושלם¹¹⁶. תפקיד הקיבה הוא לטחון מזון, ולהביא לידי שינה¹¹⁷. ביחס לתפקיד הקיבה בשינה מעניין לציין, כי ידוע שאחרי ארוחה דשנה יש תחושת עייפות ורצון לישון, והדבר נובע מגיוס מאגרי הסוכרים בגוף לצורכי אנרגיה לטחינת המזון, ומהזרמת חלק גדול יותר של הדם למערכת העיכול ולא למוח, ועקב כך יש ירידה בריכוז הסוכרים במוח, דבר המביא לתחושת עייפות ושינה¹¹⁸.

3. מחלות ומומים

מחלות מעיים נחשבו על ידי חז"ל כמחלות קשות:

כל חולי, ולא חולי מעיים¹²⁴; חולי מעיים קשה לגוף ממכת לב¹²⁵; הסובל מחולי מעיים איננו רואה פני גהינום, בגלל יסוריו בעולם הזה¹²⁶; מת מחולי מעיים סימן יפה לו, מפני שרובם של צדיקים מיתתן בחולי מעיים¹²⁷, ואמר ר' יוסי, יהא חלקי ממתני בחולי מעיים¹²⁸. בטעם הדבר יש מי שכתב, שמתיסרים בייסורים

מתן צואה – חז"ל לימדונו, שצריך אדם להתפנות בצורה מסודרת, ועצירות

א א; משנה טהרות י ב; ברכות ח א; שם כג א; שם סב ב; ב"מ קז שבת כה א; א; סנהדרין יז ב; רמב"ם דעות ד כג. [121] משנה מגילה ג ב, וראה טושו"ע או"ח קנ"ג ט. [122] תוספתא שבת ג יב. וראה עוד בנידון במאמר – Kottek SS, *Isr J Med Sci* 31:522, 1995. [123] ראה אבות דרבי נתן מ ט; ברכות נג א; שם נד א-ב; שם נה א; שם סב א; שבת פב א; ב"ב כג א. וראה באריכות בספרו של פרויס, עמ' 546-550. וראה עוד בשו"ת מהר"ם ב"ר ברוך (פראג) סי' תרפ"ט-תרצ. [124] שבת יא א. [125] קהלת רבה ז מ. [126] עירובין מא ב, ובפ"י הר"ח שם. [127] שבת קיח ב; כתובות קג ב. [128] שבת

[111] מזיא, הערות למדרש הרפואה, ח"א פ"א אות קב. והיינו שני השרירים מרימי פי הטבעת (levator ani), ושריר החלחולת והעוקץ (rectococcygius). [112] שבת קח ב. [113] משנה פסחים ז א. [114] ב"ב כב א. [115] ע"ז כח ב, וברש"י שם ד"ה בפיקעא. [116] חולין עא ב. [117] ברכות סא ב; ויקרא רבה ד ד. יש שגורסים קורקבן במקום קיבה, והוא רק בהשאלה מהעוף. [118] וראה בספרו של פרויס, עמ' 94, הסבר אחר לקשר בין הקיבה והשינה. [119] ראה ברכות נה א; שם סב ב; שבת לג א; גיטין ע א; נדרים מט ב; רמב"ם דעות ד א. [120] ראה דברים כג י-טו; משנה תמיד

שהיה רופא הממונה על הטיפול בבעיה זו¹⁴², והוא ידע איזה יין טוב, ואיזה יין איננו טוב כטיפול בכוהנים הללו¹⁴³.

אנשים המשלשלים סובלים מריח רע, ולכן הנהיגו לשים תחתיהם מוגמר לריח טוב – הן חולי מעיים מתים, והן חולי מעיים חיים¹⁴⁴.

שינוי ווסת, תחילת חולי מעיים¹⁴⁵.

מחלת המלך יהורם¹⁴⁶ – יש אומרים, שהוא סבל משלשול; ויש אומרים, שהוא סבל מסרטן המעי¹⁴⁷.

מחלת יהודה אריסטובולוס – שהיה אחד ממלכי החשמונאים. הוא סבל מכאבי מעיים עצומים, הקיא הרבה דם, ומת. יש מי שכתב, שהוא סבל מכיב עיכולי מדמם, ומותו נגרם כתוצאה מאיבוד דם רב¹⁴⁸.

מחלת רבי יהודה הנשיא – הוא סבל, בין יתר מחלותיו המתוארות בתלמוד, גם ממחלת מעיים, שגרמה לו כאבים עזים¹⁴⁹ ויציאות מרובות¹⁵⁰.

ומתמרקים עוונותיהם¹²⁹, ויש מי שכתבו, מפני שממרק אכילה מן המעיים, להיות נקיים וטהורים כמלאכי השרת¹³⁰; שלושה מתים כשהן מספרים, ואחד מהם חולי מעיים¹³¹, היינו אפילו יש בהם חיות רבה שמדברים, ואף על פי כן מתים פתאום¹³²; כל מי שנאמר בו גוויעה, מת בחולי מעיים¹³³, ולשון גוויעה נאמר בצדיקים בלבד¹³⁴.

שלשול – בלשון חז"ל "חולי מעיים" כוללים הרבה מחלות מעיים, אך בעיקר הכוונה לשלשולים¹³⁵. המושג שלשול מתייחס למצב של הורדת דבר ממקום גבוה למקום נמוך¹³⁶.

מצינו בחז"ל ובפוסקים כמה מושגים לפעולת מעיים מימית ותכופה: שלשול¹³⁷, התריז¹³⁸, בורדם¹³⁹, חולי ההילוך¹⁴⁰.

שלשולים ומחלות מעיים היו שכיחים בין הכוהנים שעבדו במקדש, מפני שהלכו יחפים על הרצפה, והיו אוכלים בשר ושותים מים¹⁴¹. בזמן שבית המקדש היה קיים היה אדם מיוחד בשם בן אחיה,

Zimmels HJ, *Magicians, Theologians and Doctors*, p. 110. [141] ירושלמי שקלים ה א. [142] משנה שקלים ה א. [143] ירושלמי שקלים ה א. [144] תוספתא נידה פ"ט; מו"ק כו ב. [145] כתובות קי ב; סנהדרין קא א; רמב"ם דעות ד כא. [146] דבה"ב כא טו-יט. [147] ראה פרויס, עמ' 183. [148] ראה מאמרם של נ. רוגין וא. רוגין, הרפואה קכו: 356, 1994. מחלתו תוארה על ידי יוסף בן מתתיהו בספרו קדמוניות היהודים. [149] ראה ב"מ פה א; ע"ז מ ב; כתובות קג ב. [150] ראה כתובות קד א. וראה מאמרה של א. דבורז'צקי, הרפואה קלט: 232, 2000, בניסיון להסביר את מכלול

ק"ח ב. [129] רש"י שבת שם ד"ה ממת. [130] תוס' שבת שם ד"ה רובם. והוא על פי בראשית רבה סב ב. וראה שמחות פ"ג סוף ה"י. [131] עירובין מא ב. [132] רש"י שם ד"ה כשהן. [133] בראשית רבה סב ב. [134] ב"ב טז ב. [135] פרויס, עמ' 180. [136] ראה עירובין פג ב. וראה רש"י סוכה טז א ד"ה המשלשל, שכל מלמעלה למטה נקרא שלשול. [137] ברכות נו ב. [138] ב"ק מז ב, ובאוצר לעזי רש"י מס' 1403; רש"י ב"מ צ א ד"ה ומתרות. [139] נדרים מא ב, לפי פירש"י. וראה בע' בקור חולים הע' 116-117. [140] ראה שו"ת מהר"י וייל סי' צח וסי' קפג. וראה בספר

מחלת קילום – חז"ל מציינים מחלה מסוכנת של המעי בשם קילום או קולוס¹⁵¹. זיהוי המחלה לא ידוע¹⁵², אך סביר להניח, שהמושג נובע מקולון, שהוא השם היווני למעי הגס. יש שכתבו שהכוונה לכאבי מעיים חזקים¹⁵³.

טיפולים למחלות מעיים – באופן כללי קבעו חז"ל: החש במעיו, יעסוק בתורה¹⁵⁴.

חז"ל פירטו עצות דיאטטיות מגוונות – הן באופן כללי, והן באופן פרטני. מספר כללים דיאטטיים עולים מדברי חז"ל: כמות האוכל צריכה להיות מבוקרת, ואין לאכול כמויות רבות¹⁵⁵; עדיף לאכול מאכלים פשוטים¹⁵⁶; יש לאכול לאט, וללעוס היטב¹⁵⁷; יש לאכול בצורה קבועה ומסודרת¹⁵⁸. באופן מפורט התייחסו חז"ל למאכלים שונים – חלקם טובים לבריאות, חלקם רעים, וכמו כן התייחסו לכמויות השונות של המאכלים השונים¹⁵⁹.

באופן פרטני הציגו חז"ל עצות דיאטטיות למניעת מחלות מעיים: האוכל ואינו שותה, זה תחילה לחולי מעיים¹⁶⁰, והמקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעיים, ושיעורו קיתון לפת¹⁶¹. דגים קטנים מונעים מחלת מעיים¹⁶². הרוצה שלא יבוא לידי חולי מעיים, יהא רגיל לטבול פת בחומץ או ביין קיץ וחורף¹⁶³. טחול קשה לבני מעיים, וכרישים¹⁶⁴ טובים לבני מעיים¹⁶⁵. יין תפוחים ישן יותר משבעים שנה טוב למחלת מעיים¹⁶⁶. יין מיושן יפה למעיים, וחדש רע למעיים¹⁶⁷. איספרגוס¹⁶⁸ בשיכר או ביין מיושן שלוש שנים, טוב לבני מעיים; איספרגוס ביין רגיל, קשה לבני מעיים¹⁶⁹. מי אתרוג טובים למחלת מעיים¹⁷⁰.

תמרים¹⁷¹, תרדים ושיכר¹⁷², לחם שעורים, ומאכל מטוגן בשומן של קרבי דגים וקמח¹⁷³, יין חדש מן הגת¹⁷⁴, מי דקלים¹⁷⁵, וסלתות וביצים¹⁷⁶ – הם מאכלים הגורמים לשלשול¹⁷⁷. הפריטא, היינו מין שעורה הגדלה בר¹⁷⁸ טובה נגד

מחלותיו של רבי יהודה הנשיא. וראה חולין קלג א, שאביי סבל ממחלת מעיים, "אנסייה ליה עידינה", על פי פירוש הערוך ע' אנס ופירוש הרי"ף שם. אמנם רש"י שם ד"ה אנסייה פירש דבר אחר. [151] ירושלמי שבת יד ד; ירושלמי ע"ז ב ב. [152] פרויס, עמ' 182. [153] פני משה שם; יאסטרוב בספר המילים. [154] עירובין נד א. [155] שבת לג א; גיטין ע א. [156] שבת קמ ב; סנהדרין ק ב; פסחים קיד א. [157] שבת קנב א; ברכות נד ב. [158] סנהדרין קא א; שבת קיט ב. [159] ראה סיכום הנחיות אלו ברמב"ם דעות פ"ד; מדרש הרפואה, ח"א פ"ד ופ"ה; פרויס, עמ' 553 ואילך. [160] שבת מב א. [161] ברכות מ א. [162] ברכות מ א. [163] גיטין ע א, וברש"י שם. [164] אחד

מסוגי השום = leek – ראה בס' הצומח החי וכלי החקלאות במשנה, עמ' 87. [165] ברכות מד ב; שבת קי א. וראה עוד ע"ז יא א. [166] ע"ז מ ב. [167] משנה נדרים ט ח. [168] הוא הגבעול של צמח הכרוב, והיו רגילים לשתות אותו בכל בוקר לרפואה. וראה בערוך ע' אספרגוס. [169] ברכות נא א. [170] ויקרא רבה לו ב. [171] כתובות י ב; גיטין ע א. [172] ברכות מד ב; סנהדרין סד א. [173] שבת קח א. [174] אסתר רבה רפ"ג. [175] שבת קי א. [176] יומא יח א, וברש"י ד"ה מאכילין. [177] וראה רמב"ם דעות ד ו, רשימת מאכלים משלשלים. [178] hordeum bulbosum – ראה פירושו של י. פליקס לירושלמי שביעית פ"ג סוה"ג.

עצירות¹⁷⁹.

וושט אטום¹⁹⁰, היינו מצב של איטמות הוושט¹⁹¹; יילוד שנולד כשפי הטבעת בלתי מנוקב¹⁹². הבעיה של מצב זה הוא חוסר יכולת להוציא צואה. הטיפול המתואר בתלמוד הוא: למשוך במשחה את אזור פי הטבעת, להעמידו מול השמש, ובמקום הצלול ביותר, שבו יש לשער שנמצא חלל המעי, יש לחתוך שתי וערב, היינו בצורת X, כשהמטרה היא למנוע איחוי מחדש של הפתח, על ידי שעורה, אבל לא על ידי כלי מתכת, משום שהוא גורם לנפיחות¹⁹³. הטיפול המוצע הוא מוצדק מבחינה רפואית.

נקב בוושט – אפילו נקב קטן בוושט האדם יכול לגרום למותו¹⁹⁴.

צניחת החלחולת – בתלמוד מתואר מצב של צניחת החלחולת¹⁹⁵.

מחלת הטחורים¹⁹⁶ מוזכרת כבר במקרא¹⁹⁷. מחלה זו מתוארת בתלמוד

הליכת ארבע אמות אחרי האכילה בסעודת ערבית מונעת מחלת מעיים¹⁸⁰. יש להימנע מאכילה מרובה בזמן הליכה בדרך, כדי להימנע משלשול¹⁸¹.

תולעי המעיים והטיפול בהם – באופן כללי קבעו חז"ל שאכילת שום¹⁸², ואכילת פת שחרית¹⁸³ הורגת תולעים שבמעיים. התלמוד אמנם קורא לתולעי המעיים בשם כינים, אך אין הכוונה לכינים כמו של מצרים בעשר המכות, אלא לטפילי מעיים. באופן פרטני דנו חז"ל במספר תולעי מעיים, כגון קוקאיני¹⁸⁴, שהטיפול בהם הוא על ידי אזוביון¹⁸⁵; כירצא וכירצא לבנה¹⁸⁶. הזיהוי של תולעים אלו איננו ידוע¹⁸⁷.

מומים מולדים במערכת העיכול –

יילוד אדם, שנולד עם וושט נקוב¹⁸⁸, היינו ניצור מולד של הוושט¹⁸⁹, או שנולד עם

ט ב. וראה רש"י חולין כח ב ד"ה וושט, שהוא המיוחד מבין שני הסימנים הנשחטים, שחיות הבהמה תלוי בו, שהרי היא טריפה בניקב כלשהו, בעוד שטריפת הקנה היא ברוב. ולכאורה דבר זה תמוה, שכן עיקר החיות תלוי בנשימה (ראה ע' רגע המות), והנשימה עוברת דרך הקנה ולא דרך הוושט, וי"ל. [195] שבת פב א – דילמא משמטא שיני דכרכשתא. [196] hemorrhoid = זרימת דם. מילה יוונית מורכבת – haima = דם; rhoia = זרימה. הפוסקים מכנים מצב זה בשם עורק הזהב (גאלדענע אדער). וראה תיאורו האנטומי בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' קפה. ויש להעיר, שיש שם כמה אי דיוקים ואכמ"ל. וראה גם בשו"ת רעק"א סי' סא, מה שמביא מחלוקת בין הפרופסורים שנשאלו על ידו בקשר לגאלדענע אדער, עיי"ש. [197] דברים כח כז; שמו"א ה ו. ושם הכתיב

[179] ירושלמי שביעית שם. [180] שבת מא א; ב"מ קיג ב. וראה ירושלמי שביעית פ"ג טוה"ג; רמב"ם דעות ד יד-טו. [181] תענית י ב. [182] ב"ק פב א. [183] ב"מ קז ב. [184] שבת קט ב. [185] היינו lavandula officinails, והוא שיח ריחני ממשפחת השפתניים – ראה הצומח החי וכלי החקלאות במשנה, עמ' 24. [186] גיטין סט ב. וראה שם, בשיטות הטיפול בהם. [187] ראה בספרו של פרויס, עמ' 187, בהסברים האפשריים לזיהוי תולעים אלו. [188] נידה כג ב. [189] congenital fistula, ובעיקר בצורת tracheo-esophageal fistula. [190] נידה שם. [191] esophageal atresia. [192] שבת קלד א. היינו imperforated anus. [193] שבת שם. לפי התיאור מתאים המצב ל-low type imperforated anus. [194] ירושלמי סנהדרין

במספר שמות: תחתוניות¹⁹⁸, בורדס¹⁹⁹, הטחורים, מניעתם והטיפול בהם²⁰⁸.
פיקעא²⁰⁰, רושחתא²⁰¹.

ד. פרטי דינים

1. בדיני טריפות

וושט

ניקב הוושט – ניקב הוושט לחללו בכלשהו, הבהמה אסורה באכילה²⁰⁹, ואף אם הנקב איננו מפולש באותו גובה, כי הוושט מתכווץ ומתפשט בזמן אוכל, וכך יכולים הנקבים להזדמן זה כנגד זה, ובלבד שהנקבים הם מאותו צד²¹⁰. ונחלקו הפוסקים אם איסור נקובת הוושט עושה את הבהמה טריפה או נבלה²¹¹.

אם ניקב רק אחד מעורות הוושט, הבהמה כשרה²¹²; ויש מי שכתב, שהיינו דווקא אם הנקב בא מחמת מחלה, אבל אם יש לחוש שניקב על ידי קוץ, אפילו

חז"ל קבעו עשרה דברים שמביאים לידי תחתוניות: האוכל עלי קנים ועלי גפנים, ולולבי גפנים, ומוריגי בהמה בלא מלח, ושדרו של דג, ודג מליח שאינו מבושל כל צורכו, והשותה שמרי יין, והמקנה בסיד ובחרסית, והמקנה בצרור שקינה בו חבירו, ויש אומרים אף התולה עצמו בבית הכסא יותר מדי²⁰²; לעומת זאת אכילת תמרים בצהרים מבטלת את התחתוניות²⁰³. איספרגוס²⁰⁴ בשיכר או ביין מיושן שלוש שנים – טוב לתחתוניות, וביין רגיל – קשה לתחתוניות²⁰⁵. ישיבה ממושכת גורמת לתחתוניות²⁰⁶. כעס מביא לידי תחתוניות²⁰⁷.

מחלת הטחורים היתה נפוצה, ורבים מרופאי העת העתיקה וימי הביניים חיברו חיבורים מיוחדים ופרקים נרחבים בנושא

טחורים. [201] גיטין סט ב, שלפי רש"י שם הכוונה לטחורים. [202] ברכות נה א; שבת פא א. [203] כתובות י ב. [204] ראה לעיל הע' 166. [205] ברכות נא א. [206] כתובות קיא א. [207] נדרים כג א. [208] הרמב"ם חיבר מאמר רפואי מיוחד על הטחורים. וראה המבוא של ז. מונטנר למאמר לרפואת הטחורים לרמב"ם, כתבים רפואיים לרמב"ם, כרך ד, עמ' 5 ואילך. [209] משנה חולין מב א; רמב"ם שחיטה ג יט; טושו"ע לג ג. [210] חולין מג א; רמב"ם שחיטה ג כ; טושו"ע יו"ד לג ד. וראה רש"י חולין שם ד"ה ופעיא. וראה עוד באנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, ע' ושט, עמ' תרו. [211] ראה שיטות הפוסקים בנידון באנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, ע' ושט, עמ' תרד-ה. [212] חולין, רמב"ם וטושו"ע שם.

הוא עפלים, ויש מי שכתב (א"ע דברים שם), שהוא מלשון סתר, והוא מלשון ויבא אל העפל (מל"ב ה כד), כי הטחורים הם במקום מוסתר; ויש מי שכתבו (דעת מקרא שמו"א שם), שהוא מלשון גבעה או מבצר, ובא בהשאלה לפעמים לפצעים וחבורות המתגבהים והולכים במקומות סתר שבגוף. אמנם ראה במבוא של ז. מונטנר למאמר לרפואת הטחורים לרמב"ם, כתבים רפואיים לרמב"ם, כרך ד, עמ' 7, שלדעתו טעות לייחס את מחלת הטחורים למובאות המקראיות הללו, כי מדובר שם במחלה מדבקת. [198] ראה שבת פא א; שם קח ב; נדרים כב א; כתובות קיא א. [199] נדרים מא ב, שלפי פ"י התוס' והר"ן שם, הכוונה לטחורים מדממים, וראה בע' בקור חולים הע' 116-117. [200] ע"ז כח ב, שלפי פ"י ר"ח שם ייתכן שאף זה הוא

לא ניקב רק העור הפנימי – טריפה²¹³.

דיון מיוחד מצוי בין הפוסקים בשאלה של ניקוב הוושט על ידי הדבקה בטפילים²¹⁴, ואמנם קיימים מספר טפילים שכיחים בוושט של בקר וצאן, שיכולים לגרום להתנקבות הוושט²¹⁵.

פיטום אוזים – אחת הבעיות החמורות במאה השנים האחרונות, הנוגעות לטריפת ניקוב הוושט הוא עניין פיטום אוזים²¹⁶. הפיטום נעשה במטרה לקבל כבד גדול ושמן ככל האפשר. ככל שתהליך הפיטום נעשה מהר יותר, כן גדלים הסיכויים להשיג כבד גדול ושמן יותר. בעל החיים איננו מסוגל לאכול את כמויות המזון האדירות הנצרכות לפיטומו, ולכן משיגים זאת על ידי המראה, היינו על ידי הלעטתו של האוזן במזון המוכנס ישירות לתוך הוושט, מעבר לנקודה

שממנה הוא יכול להקיא את המזון²¹⁷. קיימות שיטות פיטום שונות, שהמשותף להן הוא דחיפה בכוח רב של כמויות גדולות של מזון לתוך הוושט, ביד או במכשיר. הפיטום עלול לגרום נזק לוושט מכמה סיבות: פציעה על ידי הצינור המוחדר לוושט; פציעה על ידי האוכל המחוספס, שהוא בדרך כלל תירס; פציעה בגלל הלחץ הרב המופעל בעת הפיטום²¹⁸.

להלכה – יש מי שאסרו את האווזות המפוטמות מחשש נקובת הוושט²¹⁹; יש שכתבו, שמעיקר הדין אין לאסור²²⁰, אבל העידו שברוב המקומות נוהגים שלא לאכול אווזות מפוטמות, בגלל חששות רבות, ויש למנוע המנהג שמלעיטים אווזות לעשות מהן שומן, וכתבו דברים חריפים נגד המלעיטים, ונגד האוכלים אווזות פטומות²²¹. בין המקומות שהעידו עליהם שאין מפטמים בהם אווזות, ואין

[213] רמ"א יו"ד לג ד. [214] ראה באריכות בפחד יצחק, ע' ושט, ובאנציקלופדיה תלמודית, שם, עמ' תרג ואילך. [215] כגון *sanguinolenta* – ראה Nibrle & Cohrs, *Textbook of the Special Pathological Anatomy of Domestic Animals*, p. 341. וראה עוד בעניין נקב בוושט בשו"ת דעת כהן סי' כא. [216] ראה שו"ת אמרי אש חיו"ד סי' כד, וקיצושו"ע מו כט, שבזמנם נהגו הנוכרים לדקור תחת כנפיהן של האווזות כדי שיתנפח הבשר ויתראו שמנות, ויש בזה שאלת חכם אם הן כשרות או לא. [217] ראה שבת קנה ב, שהמראה פירושה תחיבת המזון בבית הבליעה למקום שלא יכול לחזור ולפלוט, והלעטה היא תחיבת מזון למקום שממנו יכול לפלוט, או שהמראה היא בכלי והלעטה היא ביד. ובפיה"ש לרמב"ם שבת כד ג כתב, שמקור השם הלעטה הוא מהפסוק הלעיטני נא (בראשית כה ל), והמראה מלשון הפסוק שור ומריא (שמו"ב ו ג).

וראה שבת שם, עוד מושגים כמו האבסה, הלקטה ודריסה. אכן, כיום בשפה העברית המדוברת אין מבחינים בין המושגים הללו. [218] ראה תיאור השיטות והבעיות – דרכ"ת סי' לג סקל"א; לוינגר, מזון כשר מן החי, תש"מ, עמ' 355 ואילך. על דרך פיטום שונה, וחשש לנקובת הריאה – ראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קכב. על ההיבטים הנוגעים לצער בעלי חיים בפיטום – ראה ע' צער בעלי חיים הע' 270. [219] ב"ח יו"ד סי' לג; מחזיק ברכה יו"ד סי' לג אות י; זבחי צדק סי' לג סקמ"ח. [220] ראה ט"ז יו"ד סי' לג; שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' נו; דרכ"ת יו"ד סי' לג סקל-קל"א. [221] ראה דרושי צל"ח דרוש ד לש"ת אות טו; שו"ת שערי צדק (פאנעט) חיו"ד סי' מג; חכמת אדם ט י; אגרא דכלא לבעל בני יששכר סו"פ וארא; ערוה"ש יו"ד לג לו. וראה באריכות בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' מט וח"ב סי' נב, ובשו"ת שמע שלמה ח"ד חיו"ד סי' א.

אוכלים בהם אווזות פטומות, יש לציין את אלו: ירושלים²²², כל ארץ ישראל²²³, בגדאד²²⁴, כל מדינות רוסיה, פולין ורומניה²²⁵. ובמקום שנהגו איסור לאכול אווזות מפותמות, אסור להתיר להם²²⁶, ומי שהולך ממקום שנהגו בו היתר לאכול אווזות פטומות, למקום שנהגו בו איסור, עליו לנהוג כחומרי המקום שבא אליו²²⁷, ולא מועיל כלל להתחרט ממנהג זה²²⁸; ויש מקומות, שנהגו בהם היתר לפטם אווזות ולאכול אותן²²⁹. ומכל מקום צריך לבדוק היטב את הוושט של אווזות מפותמות, ולודא שלא נוצרו בו קרעים או נקבים המטריפים את האווז²³⁰.

הזרקת חומר מסרס בעורף עופות —

בעיה נוספת הקשורה בחשש ניקוב הוושט נוגעת לעניין הזרקת חומר מסרס בעורף האווזות והתרנגולים כדי שיתפטמו. רוב

הפוסקים כתבו, שמעיקר הדין אם עושים זאת מומחים בדבר — אין לאסור²³¹, וכתבו שכל ישראל נהגו היתר בדבר²³², ואין להחמיר אפילו ממידת חסידות²³³; ויש מי שכתב, שכיוון שהדבר נמסר לכל המתעסקים בזה, יש לחשוש לנקובת הוושט²³⁴.

זריקות שונות — בעיה וטרינרית נוספת קשורה בזריקות שונות שניתנות לעופות ולבהמות, לצורך הקזת דם. וכתבו הפוסקים, שדבר זה מסור על פי רוב בידי המומחים, ואומן בקי באומנותו, ולכן אין לחשוש שיפגע וינקב את הסימנים בעת ביצוע הקזת הדם²³⁵.

זריקות חיסון — שאלה דומה התעוררה לאחרונה בעניין זריקות חיסון לעופות, כדי למנוע מחלות זיהומיות

ועיי"ש בדבריו, ובט"ז שם. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חאב"ח ע"ז ח"ד סי' צב. [231] כנה"ג יו"ד סי' מו הגב"י אות ט; שו"ת בעי חיי חו"ד סי' סח; פרמ"ג יו"ד סי' מו בשפ"ד סק"י; מחזיק ברכה יו"ד סי' מו סקט"ז. [232] ישועות יעקב יו"ד סי' מו סק"ה. [233] דעת קדושים יו"ד סי' מו סק"ט; ערוגות הבושם יו"ד סי' מו סק"ג. וראה עוד בשו"ת חקרי לב ח"א חו"ד סי' כג; שו"ת יביע אומר ח"ז חו"ד סי' ג. [234] שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' סג; שם ח"ז סי' נג-נה. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ז חו"ד סוסי' ג. וראה בשו"ת הר צבי חו"ד סי' כג, בעניין זה מבחינת איסור סירוס בעלי חיים. [235] שו"ת חת"ס חו"ד סי' כא; שו"ת טוטו"ד מהדו"ק סי' נו; שו"ת משיבת נפש חו"ד סי' כט; שו"ת מים חיים רפפורט חו"ד סי' ג; שו"ת שם אריה חו"ד סי' נו; שו"ת ברית אברהם חו"ד סי' כ-כג; שו"ת יביע אומר ח"ז חו"ד סי' ג. וראה במרדכי חולין סי' תרו. וראה בשו"ת הגרי"א הרצוג חו"ד סי'

[222] שו"ת ציץ אליעזר שם, בשם הגרי"צ דושינסקי. [223] שו"ת שבט הלוי ח"ט חו"ד סי' קנג, ושם בשם החזו"א; שו"ת יביע אומר ח"ט חו"ד סי' ג; שו"ת הר צבי חו"ד סי' כו. אמנם בסו"ב כב שם כתב, שאם ניכר שהזריקה היתה במקום הסימנים אינו כדאי לאכול עוף זה, אבל בלא ניכר כלל מותר לאכול, אך ראה מה שדחו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' עד; שו"ת יביע אומר ח"ז חו"ד סי' ג. [224] ס' זבחי צדק, אות מח. [225] דרכ"ת סי' לג סקל"א. וראה ערוה"ש יו"ד לג לו. [226] שו"ת צור יעקב סי' י. [227] שו"ת הלל אומר חו"ד סי' קד. וראה שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רמט. [228] שו"ת באר חיים מרדכי ח"ב סי' כא. [229] רמ"א יו"ד לג כ; ט"ז שם סק"ח, שכתב "ולפי שכל המקומות נוהגין בהלעטה נלפע"ד ללמוד זכות עליהם וכו'; הונגריה — ראה דרכ"ת סי' לג סקל"א. וכתב שם, שמנהג זה היה למרות שגדוליהם התנגדו לזה. [230] רמ"א שם.

שונות²³⁶ — יש מי שכתב, שאין לאכול עופות אלו, שידוע שהזריקו להם זריקות חיסון בצוואריהם אלא רק מתוך הדחק, או לחלשים וילדים, ואם הזריקו את זריקת החיסון מעל צומת הגידים, יש לבדוק את צומת הגידים אחרי השחיטה, אבל אם הטילו ביצים, הביצים מותרות בלא שום פקפוק²³⁷; ויש מי שהתירו עופות אלו ללא פקפוק²³⁸. לשיטת האוסרים עופות שהזריקו להם זריקות חיסון בצוואריהם, היו שהעדיפו לבצע את החיסון על ידי זריקות תוך-שריריות מעל צומת הגידין; אך יש שפקפקו על שיטה זו מחשש לפגיעה בצומת הגידין. במדגרת קבוצת יבנה בישראל פיתחו שיטת חיסון של הזרקת החומר החיסוני לתוך הביצה, שלושה ימים לפני בקיעת האפרוח ממנה. בהזרקה זו נכנס החומר החיסוני לתוך מי השפיר, ובשלושת הימים הנותרים עד ליציאת האפרוח הוא מקבל את כל החומר החיסוני הנדרש, כך אין עוד צורך בהזרקת חומר חיסוני. בבדיקות חוזרות ונשנות התברר כי שהמחט חודרת רק למי השפיר, ואין היא פוגעת כלל באפרוח. שיטה זו התקבלה על דעת הרבנים האחראים על

הכשרות כשיטה המועדפת, ללא פקפוק. נתהפכו ריריות הוושט — אם נתהפכו ריריות הוושט, היינו שהרירית הפנימית, הלבנה, התחלפה עם השכבה השרירית החיצונית, האדומה — הבהמה טריפה²³⁹. יש להעיר, שמבחינה מציאותית מצב כזה הוא בלתי אפשרי, וכבר דנו בכך הפוסקים. יש מי שכתב, שאי אפשר שאדום יהיה לבן, ולדעתו מדובר רק במצב שהלבן נעשה אדום²⁴⁰. לפיכך לא מדובר בהפרעה בסיסית במבנה ריריות הוושט אלא במצב דלקתי של הרירית, אשר בעקבות הדלקת משתנה הצבע מלבן לאדום²⁴¹; יש מי שכתב, שאכן מדובר בחילוף מלא של ריריות הוושט²⁴²; ויש מי שכתב, שאמנם נידונה השאלה של החלפה מלאה של ריריות הוושט, אך רק באופן עקרוני ותיאורטי, ולא מתוך הנחה שאמנם דבר כזה יכול לקרות במציאות²⁴³.

אם שני הקרומים אדומים, או שניהם לבנים — יש מכשירים²⁴⁴, ויש מטריפים²⁴⁵.

ה, בענין נסיונות רפואיים הקשורים בהקזת דם מצוואר בהמות. [236] ראה תיאור המצב בשו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' נג; שו"ת יביע אומר ח"ז חיו"ד סי' ג. [237] שו"ת מנחת יצחק שם, ופסק הביד"צ של העדה החרדית. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קפא. [238] שו"ת יביע אומר שם. והביא שם, שהסכימו עמו גם הרבנים הגרי"ש אלישיב, הגר"ש ישראל, הגר"ב אבא שאול, הגר"ב זולטי, והגר"א גולדשמידט. [239] חולין מג א; רמב"ם שחיטה ז כא; טושו"ע יו"ד לג ה. בהסבר טריפה זו ראה שו"ת נובי"ת חיו"ד סי' טו. [240] ר"ן על הרי"ף, חולין מג א ד"ה דאי.

[241] ראה א. שטינברג, אסיא, ו, תשמ"ט, עמ' 227. [242] רמב"ם שחיטה שם. וראה במ"מ שם שכתב, "ורבינו שהוא בקי בטבע וברפואה, נראה לו שאפשר הוא שהאדום יחזור גם כן לבן מחמת החולי". וראה בספרו של קצנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, עמ' 121. וראה א. שטינברג, אסיא שם, עמ' 227-228. [243] א. כלל כ, סי' ט, וכס"מ שחיטה י ט, במומים אחרים שנידונו בספרות ההלכה, אף על פי שנקבע שנמנע מציאותם. [244] רא"ש חולין פ"ג סי' ב; ר"ן חולין מג א; רשב"א תוה"א בית ב שער ג. [245] רשב"א שם, בשם בעלי תוס'; מאירי

שני וושטים באותה בהמה — טריפה, והוא מדין כל יתר כנטול דמי²⁴⁶. יש מי שכתב, שמצב זה אינו בנמצא כלל²⁴⁷, אך באמת הדבר תואר במציאות²⁴⁸.

קיבות

נקב בקיבות — בתלמוד ובפוסקים²⁴⁹ מצינו דיונים רבים על התנקבויות שונות בקיבות של בהמות. התיאורים מתייחסים למספר מאפיינים: מיקום הנקב, האם הוא כלפי חוץ, או במקום חיבור הקיבות; סיבת הנקב, האם הוא גוף זר, מחלה, או תולעים; גודל הנקב, שמשנתנה בהתאם למיקום ולסיבה; התנקבות פתוחה או מכוסה, כשהכיסוי יכול להיות על ידי הצפק, שומן או איברים אחרים.

יש לציין, כי מבחינה סטטיסטית, מציאות גוף זר בבית הכוסות עם התנקבות מהווה אחת משתי הפתולוגיות המטריפות השכיחות ביותר כיום²⁵⁰. הבעיה של גוף זר היא גם בעצם נוכחותו, שיכול להטריף את הבהמה, וגם בעובדה שלעתים יש צורך לנתח את הבהמה כדי לסלק את הגוף הזר, וניתוח כזה עלול להטריף את

הבהמה. ברוב המקרים פותרים את הבעיה על ידי השתלת מגנט בבית הכוסות, שקולט את הגופים הזרים אם הם חפצים מתכתיים חדים, כמו מחטים, ברגים, מסמרים וכד'²⁵¹. כמו כן מעדיפים בישראל להוציא פרה עם גוף זר שמצריך ניתוח ולשלוח אותה לשחיטה, במקום לבצע את הניתוח שעלול להטריף את הפרה.

הכלל העולה מדברי חז"ל בעניין התנקבויות במערכת העיכול הוא, שכל פגיעה שבעקבותיה עלול לצאת תוכן קיבה או מעי לחלל הצפק²⁵², הרי הוא מסכן את חיי הבהמה, ולכן נקב כזה מטריף אותה; לעומת זאת פגיעה שלא תביא לתוצאה זו, איננה מסכנת את חיי הבהמה, ולכן הנקב אינו מטריף אותה²⁵³. דבר זה נכון הוא גם לפי תפיסת הרפואה המודרנית, שכן יציאת תוכן מערכת העיכול לחלל הצפק גורמת לדלקת קטלנית²⁵⁴. ברור שהבהמה תהיה טריפה דווקא אם הנקב היה בחיי הבהמה, אבל אם ניקב לאחר מותה — כשרה. ולפיכך, כשלא ידוע מתי קרה הנקב, מקיפים בבני מעיים, היינו נוקבים נקב אחר לאחר מות הבהמה אצל הנקב

עוד בנידון בשו"ת אחיעזר ח"ב חיו"ד סי' ח. [249] משנה חולין מב א; רמב"ם שחיטה ו יא; טוש"ע יו"ד מח ז. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ע' המסס, עמ' תס ואילך, בפרטי דיני נקיבת המסס. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג, ע' בית הכוסות, עמ' קפח ואילך, בדיני מחט בבית הכוסות. [250] ראה לוינגר, הטריפות בישראל, עמ' 44-45. [251] ראה לוינגר, מוון כשר מן החי, תשמ"ג, עמ' 336. [252] peritoneum. [253] חולין מב א; רמב"ם שחיטה ו יב; טוש"ע יו"ד מח ז. [254] peritonitis.

חולין מג א; טוש"ע יו"ד לג ה. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, ע' ושט, עמ' תריד ואילך — על חילופים חלקיים, ועל שאר צבעים בעורות הללו. [246] שו"ת הרא"ש כלל כ, סי' ט; רמ"א יו"ד לג ה. [247] הרא"ש שם. [248] ראה פחד יצחק ע' וושטין שניים, שהביא תיאור מצב כזה באווה על ידי הג' הר"ר צבי בר יצחק, שהראה אותה לרמ"א. וראה עוד בשו"ת בנין ציון ח"א סי' מז. וראה — Nibrle & Cohrs, *Textbook of the Special Pathological Anatomy of Domestic Animals*, p. 334, שמצב הכפלת הושט תואר בסוסים. וראה

שבספק, ואם הם דומים – הבהמה כשרה²⁵⁵.

בעניין ההתנקבויות קבעו חז"ל, שאם הן מגולות, הרי הן מסוכנות לחיי הבהמה, ואם הם מכוסות, הדבר משתנה בהתאם לסוג השומן הסותם, יש שהוא מועיל למנוע סכנה, ויש שאינו מועיל²⁵⁶. אכן, מבחינה רפואית לא מובנת החלוקה הזו.

שינוי במספר המסס או בית הכוסות –
חסר ההמסס או בית הכוסות, או שנמצאו שני המססים או שני בית-כוסות – טריפה²⁵⁷.

קיבה שהיתה נפוחה, וגרר המורה את הניפוח, ונשאר עור עב ובריא –
כשרה²⁵⁸.

נתמסס הבשר עד שהרופא גוררו –
טריפה²⁵⁹. יתכן שמדובר בתהליך מתקדם של כיב עיכולי, או תהליך ממאיר עם נמק.

תולעים בקיבה – הבהמה כשרה²⁶⁰.

ניקוב רפואי של הכרס – יש שהרופאים הוטרנירים מנקבים את הכרס של פרה לשחרור הצטברות של גזים מרוב אכילה על ידי דקר או אכוב. במקרה כזה הבהמה היא ספק טריפה, מחשש לנקיבת הכרס, אך מועילה שהיית י"ב חודש או לידה להוציאה מכלל ספק²⁶¹.

בשנים האחרונות פיתחו הוטרנירים מכשיר מיוחד המאפשר לרוקן את בועות האוויר מבלי לחשוש לבעיית טריפה²⁶². אכן, בשנים האחרונות נעלם כמעט לחלוטין הצורך לבצע דיקורים כאלו בגלל הזנה מבוקרת ומדוייקת של הפרות, שמונעות את הצטברות הגזים, וכן בגלל פיתוח שיטות חלופיות להקלה מפני לחץ הגזים על ידי שתית מי סבון או על ידי החדרת צינור דרך הפה לשחרור הגזים.

מעיים

נקב במעיים – התנקבויות במעיים
נידונו בהרחבה²⁶³, ונקבע שרק נקב

שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' כ; שו"ת יביע אומר ח"ח חיו"ד סי' ב. ולענין החלב של הבהמה שנדקרה בתוך י"ב חודש, כתבו מפוסקי דורנו להקל ולערב את החלב הזה ברוב של חלב היתר, ואם אפשר עדיף לבטלו בששים של היתר – כן כתבו בשו"ת הר צבי חיו"ד סי' לו; שו"ת יביע אומר שם, וכן הסיק בשו"ת אבן פנה ח"ב סי' פח. וראה שם, שהביא להיתר גם בשם הגרי"ש אלישיב והגרי" קוליץ. [262] ראה – לוינגר, מזון כשר מן החי, עמ' 314. וראה מאמרו של הרב י. בעלסקי, מסורה, גיליון י, שלדעתו אין חשש טריפה בפרות המנותחות בימינו. ולעומת זאת ראה מאמרו של הרב ז. וייטמן, תחומין, כב, תשס"ב, עמ' 455 ואילך, שיש חששות בנידון. [263] ראה לעיל הע' 249 ואילך, כללים שונים

[255] חולין נ א; רמב"ם שחיטה ו יד; טוש"ע יו"ד נ א. [256] חולין מט ב. וראה סיכום ברמב"ם שחיטה ו י-יא. [257] רמב"ם שחיטה י ט, אות' כב-כה. [258] דרכ"ת סי' מח סק"ד. תיאור זה יכול להתאים ל-chronic hypertrophic gastritis. [259] טוש"ע יו"ד מח ה. [260] רמ"א יו"ד מח ב. וראה בדרכ"ת סי' מח סק"ד, במחלוקת הפוסקים בין תולעים בחלב הכרס, לבין תולעים בתוך נקבים בדופן הקיבה. וראה א. שטינברג, אסיא, ה, תשמ"ט, עמ' 233, בהבדלים הרפואיים בין תולעים שונים בקיבות של בהמות. [261] ראה בנידון בבינת אדם על חכמ"א כלל כ סי' כו; פת"ש סי' מח סק"ב; קיצושו"ע מו כט; שו"ת מלמד להועיל חיו"ד סי' ט; שו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"א סי' יג-יד;

מפולש לכל עובי דופן המעי, הבהמה טריפה, אבל כיבים שטחיים כשהנקב אינו מפולש, אינה טריפה²⁶⁴.

בני מעיים בחזקת כשרות הם, שאם בא זאב ואכלם, או החזירם כשהם נקובים, תולים לומר שלא היו נקובים מחיים²⁶⁸.

הכפלות חלקי מעיים — שני בני מעיים היוצאים כאחד, ונשארים כשתי סדרות מעיים נפרדות מראש ועד סוף, הבהמה טריפה; לעומת זאת, שתי סדרות של מעיים, מלאות או חלקיות, המחוברות ביניהן בתחילה ובסוף — הבהמה כשרה²⁶⁹. מדובר במצבי הכפלה של מעיים²⁷⁰ בצורות שונות. בספרות הרפואית והווטרינרית תוארו אמנם הכפלות שונות, אך בדרך כלל ללא השפעה תיפקודית.

מעי יתר בעוף — כשר²⁷¹.

יותרת המעי הדק²⁷² היוצא מהמעי — אם הוא סתום בראשו המרוחק, הרי הבהמה כשרה, ואם הוא פתוח בראשו, הבהמה טריפה²⁷³.

ניטלו חלקי מעיים — טריפה²⁷⁴.

בעניין החלחולת ישנו הבדל ביחס לגודל הנקב לפי מיקום הפגיעה: אם הנקב הוא שלא במקום שהחלחולת דבוקה בירכיים, גם נקב כלשהו הוא טריפה; ואם הוא במקום הדיבוק לירכיים — נחלקו האמוראים והפוסקים בשיעור גודל החסרון שגורם לטריפה²⁶⁵. כנראה שהכוונה ב"מקום הדבק" היא לאזור שבו הצפק מחלק את החלחולת לחלקים תוך צפיקים וחוף-צפיקים, שכן החלחולת נמצאת בתוך חלל הבטן רק בשליש המקורב, בעוד ששני השלישים המרוחקים נמצאים מחוץ לחלל הבטן. לפיכך, "שלא במקום הדבק", היינו בחלק התוך-בטני גם נקב במשהו הוא מסוכן, כמו בכל יתר חלקי מערכת העיכול התוך-בטניים, אבל ממקום הדבק לצפק והלאה, היינו בחלקי החלחולת שמחוץ לחלל הבטן, רק קרע גדול מאד יכול להיות מסוכן, כי תוכן המעי לא יכול לחדור לתוך חלל הצפק²⁶⁶.

בדין נקיבת המעיים בזמן שבין שחיטת

נח ב; רמב"ם שחיטה ו כא; טושו"ע יו"ד מו א. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ז, ע' דקין, עמ' תריג-טז, בשיטות השונות על שיעורי החיבור בתחילה ובסוף. [270] reduplication. [271] חולין נח ב; תורת הבית ב"ב ש"ג, בדעת הרמב"ם. [272] היינו סעיף = diverticulum. [273] שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תסט; טושו"ע יו"ד מו א; רמ"א שם מו ה; ש"ך שם סק"א; דע"ת יו"ד שם סק"ד. וראה מאמרם של לוינגר ודיסון, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 469 ואילך. [274] רמב"ם שחיטה ו כ; שם י ט. וראה בשו"ת בית יצחק חו"ד ח"א סי' עו, פרטי דינים בנידון.

בהתנקבויות במערכת העיכול. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ז, ע' דקין, אות ג — מצבים שונים של התנקבויות במעיים. [264] דרכ"ת סי' מו סק"א. [265] חולין נ א-ב; רמב"ם שחיטה י טז; טושו"ע יו"ד מו ה. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ז, ע' דקין עמ' תרט-תרי. [266] ראה א. שטינברג, אסיא, ג, תשמ"ט, עמ' 237-238. [267] ראה מחלוקת אמוראים בחולין לב ב, וסיכום שיטות הראשונים בנידון באנציקלופדיה תלמודית כרך ג, ע' בני מעים, עמ' שעט-שפ. [268] ירושלמי ברכות ט ג; חולין ט א; רמב"ם וטושו"ע שם. [269] חולין

בקע מעיים — יצאו בני המעיים מחוץ לחלל הבטן ולא ניקבו, הבהמה כשרה, בתנאי שהם חזרו בעצמם לתוך חלל הבטן, או אם הם מוחזרים כדרכם, אבל אם הוחזרו בהיפוך, הבהמה טריפה²⁷⁵. יש מי שכתבו, שאם החזירים בנחת ולאט, אף אם אינו בטוח שהחזירים כסדרם, הבהמה כשרה²⁷⁶.

כוויה פנימית של בני המעיים יכולה להיגרם כתוצאה מנפילת עוף לאש, ואז בני המעיים הופכים מצבע ירוק לצבע אדום²⁷⁷.

סירכות היוצאות מהמעיים, הבהמה כשרה²⁷⁸. קרוב לוודאי שמדובר בהתדבקויות לאחר דלקות, או לאחר מצבים חבלתיים.

בועות במעיים — אם יש בועות רבות על המעיים, הבהמה טריפה, כי הן יכולות לגרום לחסימת מעיים²⁷⁹. יש מי שכתב, שהכוונה לגידולים הנגרמים על ידי שחפת המעיים²⁸⁰; ויש מי שכתב, שהכוונה לבועות אוויר במעיים²⁸¹. לעומת זאת, חסימת מעיים בגין גורם חיצוני הופכת את הבהמה למסוכנת, אך לא לטריפה, כי אין

הפתולוגיה באיבר עצמו²⁸².

2. בדיני אכילה

אכילה ומקח וממכר בבני מעיים — בני אדם בדרך כלל אינם אוכלים בני מעיים מחמת גריעותם ומיאוסם²⁸³. לפיכך, אם מכר אדם לחברו בני מעיים, ונמצאו שאינם ראויים לאכילת אדם אלא לכלבים, אין זה מקח טעות²⁸⁴; ואם התנה להאכילו בשר, אינו יכול לפייסו בקרביים²⁸⁵; ואם מכר לו בשר, אינו יכול לערוב מהקרביים בכלל הכמות שהתנה למכור לו²⁸⁶.

לעניין טומאה — הקרביים הם בכלל בשר²⁸⁷.

לעניין נדרים, אם הקרביים הם בכלל בשר או לא, נחלקו ראשונים — יש אומרים, שהנודר מן הבשר, אסור גם בקרביים²⁸⁸; ויש אומרים, שהנודר מן הבשר — מותר בקרביים²⁸⁹.

אכילה בערב פסח — בני מעיים אינם משביעים את האוכל אותם, ולפיכך מותר לאוכלם בערב פסח מן המנחה ולמעלה,

תשמ"ט, עמ' 239. [282] שו"ת הר צבי חיו"ד סי' לח. וראה שו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קצב. [283] ביצה ז א; נדרים נד ב. [284] תוס' מעילה כ ב ד"ה קרביים. [285] מאירי נדרים שם. [286] שטמ"ק נדרים שם, בשם הרי"ף. [287] תוספתא זבים ה; ביצה ז א; רמב"ם אבות הטומאה ג י. [288] רמב"ם נדרים ט ו; רשב"א נדרים נד ב, בשם פירושים; ריטב"א נדרים שם, בשם י"א; מאירי נדרים שם; טוש"ע יו"ד ריז ח. [289] רשב"א נדרים שם; ריטב"א נדרים שם, דעה א; שטמ"ק נדרים שם, בשם הרי"ף.

[275] חולין נו ב; רמב"ם שחיטה ו טו; טוש"ע יו"ד מו ב. מדובר כנראה בבקעים שונים, והחזרה בהיפוך עלולה לגרום ל-volvulus, שהוא מצב מסוכן. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ז, ע' דקין, אות ד, על מצבי בקע שונים. [276] דרכ"ת שם סקכ"ז. [277] חולין נו ב. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ה סי' צ, בשיטות הראשונים בנידון. [278] טוש"ע יו"ד מו ו. [279] רמ"א יו"ד מו ו. [280] לוינגר, הטריפות בישראל, עמ' 83. [281] היינו intestinal pneumatosis — ראה א. שטינברג, אסיא, ו,

ואין זה מפריע לאכול מצת מצווה בלילה
בתיאבון²⁹⁰.

לנקר את הכרס, ההמסס, בית הכוסות,
והקיבה, כי הטורח רב, ואינו שווה
לנקרם²⁹⁵.

דיני ניקור – החלב שעל מערכת
העיכול אסור מן התורה²⁹¹, ונחלקו
הפוסקים ביחס לחלקים מסויימים אם הם
בכלל האיסור או לא²⁹².

דיני מליחה – אין מחזיקים דם בבני
מעיים, שהם בחזקת שאין בהם דם²⁹⁶.
ולפיכך, אם נתבשלו בלא מליחה, או
שנמלחו בכלי שאינו מנוקב, מותר
לאוכלם²⁹⁷. אבל לכתחילה צריכים לעולם
מליחה, ובכלי מנוקב, ובהדחה – כשאר
בשר, בגלל השומן שעליהם, שבוודאי יש
בו דם²⁹⁸, וכן אם האדימו, ויש סימן שיש
בהם דם, בוודאי צריכים מליחה²⁹⁹.

מכל מקום נהגו כיום להסיר את כל
החלבים שעל מערכת העיכול²⁹³. נוטלים
הקרום שעל הכרס מכל הצדדים, עם
החלב שמונח עליו, ומנקים היטב כל
החלב שתחת הקרום הדבוק בכרס; נוטלים
כל החלב שעל ההמסס ושעל בית הכוסות,
ומנקים החלב שביניהם במקום דיבוקם;
נוטלים החלב והקרום שעל הקיבה;
חותכים את מקום החיבור של הקיבה עם
המעיים באורך אמה, ומשליכים לטריפה,
ושאר המעיים הדקים אין מנקרים כלל,
ומסירים את הקרום מעל המעיים הגסים
משני הצדדים, וחותכים את המעי האטום
ואורך כאמה מהמעי הדק הסמוך למעי
העיוור, וכן התוספתן, וזורקים לטריפה,
וחותכים מהמעי הישר במרחק כחצי אמה
מפי הטבעת וזורקים²⁹⁴. אמנם כשבא
המהרי"ל דיסקין לירושלים הנהיג שלא

כשמולחים אותם, אין מולחים אותם
בצד הפנימי, אלא בצד החיצון, ששם
נמצא השומן³⁰⁰, ואם ידוע שהיה שומן
בחוץ, אסורה אפילו בדיעבד³⁰¹.

הגדרת בני המעיים לדין זה – יש
אומרים, שנכללים בה כל חלקי מערכת
העיכול שהמזון עובר בהם, כולל הקיבה,
הכרס, הדקים והחלחולת³⁰²; ויש אומרים,
שנכללים בה רק הדקין, אבל לא הכרס
ובית הכוסות³⁰³; ובעניין הקיבה – יש
אומרים, שדינה כדקין, ולדברי הכל אינה

[290] פסחים קז ב. [291] ויקרא ג ג; חולין
צג א; רמב"ם מאכלות אסורות ז ו; טושו"ע יו"ד
סד ח-ט. [292] ראה טור ורמ"א יו"ד שם. וראה
באריכות בערוה"ש יו"ד סד ט-כ. ובעניין החלב
שעל הכרס ראה בס' המנהגים לר' אייזיק טירנא,
בהקדמה עמ' ב, ובהערות המהדיר שם אות ח.
[293] ערוה"ש יו"ד שם. [294] ראה לוינגר,
מוזן כשר מן החי, עמ' 404 ואילך. וראה באריכות
בשו"ת דעת כהן סי' מה, על פרטי ניקור החלב
שעל הכרס ושעל הדקין. [295] לוינגר, שם,
עמ' 418. [296] חולין קיג א; רמב"ם מאכלות
אסורות ז טו; טושו"ע יו"ד עה א. וראה בשו"ת

אגרות משה חיו"ד ח"א סי' לג. [297] מרדכי
חולין פ"ח סי' תשכג; טושו"ע יו"ד עה א, וברמ"א
שם. [298] ס' התרומה או"ה סי' סה; רמ"א
יו"ד שם; ש"ך שם סק"ה. [299] ר"ן חולין שם,
בשם רמב"ן; טושו"ע שם. [300] תוה"א
לרשב"א שם; טושו"ע שם. [301] רמ"א שם;
ש"ך שם סק"ט. ולעניין מליחת בני מעיים עם
שאר בשר – ראה שיטות הפוסקים
באנציקלופדיה תלמודית, כרך ג, ע' בני מעיים,
עמ' שפא. [302] רש"י, רא"ש, ר"ן – חולין
שם; שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף רסה (קצד).
בדעת הרמב"ם; טושו"ע שם. [303] רשב"א

מחזקת דם³⁰⁴, ויש אומרים, שדומה לכרס, ודינה שנוי באותה מחלוקת הקשורה לכרס³⁰⁵. אמנם לפי ידיעותינו ברפואה כיום הדבר הוא פלא, שכן ברור שיש דם בכל חלקי מערכת העיכול בדיוק כמו בכל איבר אחר, וצ"ע.

מחזקת דם³⁰⁴, ויש אומרים, שדומה לכרס, ודינה שנוי באותה מחלוקת הקשורה לכרס³⁰⁵. אמנם לפי ידיעותינו ברפואה כיום הדבר הוא פלא, שכן ברור שיש דם בכל חלקי מערכת העיכול בדיוק כמו בכל איבר אחר, וצ"ע.

איבר מן החי לאחר שחיטה — לאחר שחיטת הסימנים, גם אם הבהמה עדיין מפרכסת, מותר לישראל לכל הדעות לאכול את בני המעינים, ולגביו אין דינם כאיבר מן החי, אבל לגוי נחלקו אמוראים אם אסור לאוכלם, כי לגביו זה עדיין איבר מן החי, או שמותר לאוכלם כי אין לך דבר שמותר לישראל ואסור לגוי³⁰⁶, ולהלכה נפסק שהם מותרים גם לגוי³⁰⁷.

4. מחלות מערכת העיכול ודיניהן

3. בדיני קרבנות

מזמים מולדים — תינוק שנולד עם וושט נקוב — יש אומרים, שלהלכה אמו טמאה לידה³¹⁶; ויש אומרים, שלהלכה אין אמו טמאה לידה³¹⁷; ואם נולד עם וושט אטום, לכל הדעות אין אמו טמאה לידה, כי זה יצור שאין לו כל סיכויים לחיות, ואין הוא בכלל אדם³¹⁸. יש לציין,

בעולת העוף — מסיר הכהן את הזפק ואת העור שעליה, ואת בני המעינים היוצאים עמה, ומשליכם לבית הדשן³⁰⁸.

בחטאת העוף אין צורך להסיר את הזפק³⁰⁹.

שיח ואילך. [309] תו"כ פרשה ז רפ"ט. [310] ויקרא א ט. [311] משנה תמיד ד ב; רמב"ם מעשה הקרבנות ו ו. וראה תוס' יומא יט א ד"ה ששם. [312] משנה יומא כה א; רמב"ם, תמידין ומוספין, ד ו. [313] פסחים סה ב; רמב"ם קרבן פסח א יח. [314] שמות יב ט; פסחים עד א; רמב"ם קרבן פסח ח י. [315] ראה רש"י ביצה כב ב ד"ה מקולט. [316] נידה כג ב; רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ומאירי חולין שם. [317] המפרשים בהערה לעיל אליבא דרש"י; כס"מ איסורי ביאה י יא, אליבא דהרמב"ם. [318] נידה שם; רמב"ם

חולין שם, ובתוה"א בית ג שער ג, בשם ר"ת; מאירי חולין שם; מ"מ מאכלות אסורות ז טו, בדעת הרמב"ם; רמ"א יו"ד שם. [304] ספר התרומה או"ה סי' סה. [305] דרכ"ת סי' עה סק"ד. וראה באריכות שיטות הראשונים והאחרונים בזה בדרכ"ת שם, ובשו"ת יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ג. [306] חולין לג א. [307] תוה"א לרשב"א בית ב שער ג; טור יו"ד סי' כז. ובשיטת הרמב"ם ראה מהר"ם ש"ף חולין שם. [308] ויקרא א טז; זבחים סה א; רמב"ם מעשה הקרבנות ו כא. וראה עוד פרטי דינים באנציקלופדיה תלמודית, כרך יב, ע' זפק, עמ'

שמבחינה רפואית – אם לא מטפלים כלל, הרי שני המצבים דלעיל הם קטלניים ולא מאפשרים חיים; ולעומת זאת ניתן כיום לטפל בשני המצבים ולהציל את חיי התניקות הללו, וצ"ע אם לאור נתונים אלו ישתנה הדין³¹⁹.

דיני ביקור חולים בחולי מעיים – ראה ערך בקור חולים.
דיני ברכות, תפילות ותפילין בשלשול, או לאחר פתיחת פתחים שונים במערכת העיכול – ראה ערך חולה.

שלשולים ועצירות – אסור לקחת תרופות משלשלות בשבת³²⁰, כי אין זה מאכל בריאים; אבל אם הוא מצטער וחלה כל גופו בגלל השלשול, או שנפל למשכב, ואפילו הוא חולה שאין בו סכנה, מותר לשותות בשבת משקה המשלשל, ואין הבדל אם מר הוא או מתוק³²¹; וכן מותר לעשות לו חוקן במי-מלח או במי-סבון³²², ואפילו בלא שינוי³²³, ומותר לו לקחת גם תרופות אחרות³²⁴, ומכל מקום עדיף להשתמש בתרופות משלשלות, על פני חוקנים או פתילות בפי הטבעת³²⁵.

טחורים – ברכת הגומל לאחר ניתוח טחורים או שבר מעיים – ראה ערך ברכות ותפלות.

הסובלים מטחורים מדממים, אם אין שם ריח רע, והדם או הליחה יוצאים רק לסירוגין, יש לו תקנה ברחיצת המקום המזוהם; ואם שותת הדם תדיר מעצמו, ואין שם ריח רע, אין צורך בשום תיקון; ואם אגב יציאת הדם יוצאת גם ליחה סרוחה, ויש ריח רע, אסור בכל דבר שבקדושה, כל זמן שליחה סרוחה שותת ממנו³²⁸, ואם יש אפשרות לשים דבר שיתן ריח טוב שיתגבר על הריח הרע, מותר בכל דבר שבקדושה³²⁹; ואם הריח הרע אינו נודף למרחוק, אין איסורו אלא מדרבנן, ועל ידי קינוח מותר³³⁰.

תינוק הסובל משלשול חזק, דינו כחולה שיש בו סכנה³²⁶. וכן תינוק שמצטער בגלל עצירות, מותר להשקותו תרופה מתאימה³²⁷.

הקשורות בשימוש בתפילות – ראה שו"ת ציץ אליעזר שם. [326] שמירת שבת כהלכתה פ"ג סי"ב. [327] קצות השולחן ח"ז סי' קלה בבדה"ש סק"כ; שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קכד. [328] שו"ת רדב"ז ח"א סי' שטו; מג"א סי' עו סק"ח; שו"ע הרב או"ח עו ז; הגה' חת"ס למג"א או"ח סי' עו; יד אפרים על מג"א או"ח סי' עו סק"ח; מ"ב סי' עו סקט"ז; קיצשו"ע ה ג; שו"ת מהרי"ל דיסקין, קו"א סי' ה סק"ג; שו"ת שבת הלוי ח"א סי' רה על סי' עו. [329] שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' לח; שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ט סק"א. [330] אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סי' עה ס"ה; שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ט סק"א. וראה עוד שו"ת קנה בשם סי' ז-ט.

איסורי ביאה י יא; מאירי ורמב"ן נידה שם. [319] ראה א. שטינברג, אסיא, ו, תשמ"ט, עמ' 229. [320] רמב"ם שבת כא כא; מג"א סי' שכח סקמ"ט. [321] שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תרמ; ברכ"י או"ח סי' שכח אות ט; מ"ב סי' שכח סקקי"ח; מנחת שבת סי' צא סקי"ז וסקל"ז. [322] מ"ב סי' שכח סקקי"ג; שמירת שבת כהלכתה פ"ג סי"ב. [323] קצות השולחן סי' קלח בבדה"ש סקי"ד. [324] שמירת שבת כהלכתה, שם. [325] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"כ. על הבעיות ההלכתיות הקשורות במכשיר חוקן ובתירכות שלו – ראה קצות השולחן ח"ז סי' קלח בבדה"ש סקי"ד; שו"ת יביע אומר ח"ג סי' כא סקי"ז וסקי"ז. על הבעיות ההלכתיות

לכלוך, ולכן עדיף שירחץ את המקום במים³³⁷. ואם אי אפשר בעניין אחר, מותר לקנח כדרכו³³⁸; ויש מי שכתב, שאין לחוש כלל לאיסור צביעה במצב כזה, ורשאי לקנח בנייר כדרכו, אף על פי שיוצא דם מהטחורים³³⁹.

כל אשה שסובלת מטחורים שמדממים לפעמים, יכולה לתלות בהם כשרואה דם או כתם שלא בזמן ווסתה³⁴⁰, ואין הבדל אם הוא בימי טהרתה, או בימי ליבונה³⁴¹, ואפילו אם איננה יודעת בבירור שהטחורים מדממים באותה שעה³⁴², ומכל מקום אם מצאה דם בשלושה ימים ראשונים של שבעה נקיים, איננה תולה בטחורים³⁴³.

אשה שיש לה טחורים, ולא ראתה דם כחצי שנה, ומצאה כתם אחרי פעולת מעיים עם כאבים, הרי היא טהורה, ותולה הכתם בטחורים³⁴⁴.

בקע מפשעתי — הפוסקים דנו בשאלות אחדות הנוגעות לאיש או אשה

מי שסובל מכאבים חזקים מאד מהטחורים בשבת, דינו כחולה שיש בו סכנה, כי זה נחשב כמכה של חלל³³¹. מי שסובל מטחורים, מותר לו לשתות בשבת שמן פרפין לריכוך הצואה, ולמניעת עצירות, וגם אחרי שנתרפא מותר לו להמשיך ולשתות שמן זה, כי אין זה נעשה לשם רפואה, אלא למניעת כאבים³³². יש מי שכתב, שמותר לו לשבת בשבת בכלי המכיל מים חמים שהוחמו מערב שבת, כדי להקל על יסוריו³³³; ויש מי שכתב, שדבר זה מותר רק אם חלה כל גופו עקב הטחורים³³⁴. יש מי שכתב, שמותר להשתמש בפתילה בשבת לטיפול בטחורים, כשיש לו כאבים חזקים³³⁵, ויש מי שהתיר דווקא אם חלה כל גופו מחמת הכאבים, אבל אם רק מצטער מהטחורים, מותר להשתמש בפתילה רק בשינוי, כגון שיכניס הפתילה מהצד הרחב³³⁶.

כשהטחורים מדממים בשבת, וצריך לקנח אחרי היציאה — יש מי שכתב להחמיר שלא ינגב בכד או בנייר, מפני צביעת הבד או הנייר, ואף שזה דרך

טוטיד קו"א סי' ט; שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שסט אות ב; טהרת ישראל סי' קצ סצ"ז וסצ"ח; ערוה"ש יו"ד קצ ע; שו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' יד; שיעורי שבט הלוי סי' קצ ס"ח אות ג. וראה עוד בשו"ת דבר שמואל (אבוהב) סי' עא. [341] שו"ת מאיר נתיבים סי' נו. [342] טהרת ישראל סי' קצ אות צ"ז. וראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' קפה. [343] פת"ש יו"ד סי' קצ סקל"ט; שו"ת רעק"א סי' עח; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קסה; שו"ת טוטיד מהדו"ת בקו"א סי' ט; טהרת ישראל סי' קצ אות צו וסקרל"ב; שו"ת בית שלמה חיו"ד סי' ט; שו"ת נתיבות אדם סי' נו. וראה עוד בשו"ת רעק"א סי' נו; שו"ת קנה בשם חיו"ד סי' פד. [344] שו"ת בית שלמה חיו"ד ח"ב סי' יד;

[331] שו"ת אמרי יושר ח"ב סי' מג אות ד. וראה עוד שו"ת או נדברו ח"א סי' כו. [332] שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' לו. [333] שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' מד. [334] קצוה"ש סי' קלח בבדה"ש סוסקל"א. [335] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י אות ה. [336] קצוה"ש בבדה"ש שם. [337] מנחת שבת סי' צא סק"ל. וראה טושו"ע או"ח שכח מח. [338] מ"ב סי' שכח סקקמ"ו. [339] לוית חן סי' צב, וילקוט יוסף ח"ד שבת כרך ד סי' שכח ספ"ה. [340] שו"ת הרשב"א ח"ה סי' נח; ט"ז יו"ד סי' קצ סקב"ג; שו"ת רב פעלים ח"ג חיו"ד סי' יג; שו"ת מהר"י פראג"י סי' פו; שו"ת האלף לך שלמה חיו"ד סי' רכא-רכב; שו"ת עולת יצחק סי' קסח; שו"ת

הסובלים מבקע³⁴⁵.

מערכת העיכול, ומחזורי השינה והעירנות, שברובם הם אוטומטיים ובלתי-רצוניים.

לעניין היתר עגונה, כתבו הפוסקים שאם נמצא שיש למת בקע שרעפתי זה מהווה סימן בינוני (אמצעי) בלבד³⁴⁶.

הענף ברפואה העוסק בחקר מערכת העצבים, פעילותה ומחלותיה נקרא נירולוגיה¹, והענף העוסק בניתוחים במערכת העצבים נקרא נירוכירורגיה².

עצבים, מערכת ה-

א. הגדרת המושג

בערך זה יידונו ההיבטים האנטומיים והתיפקודיים של מערכת העצבים, ההפרעות והמחלות הקשורות במערכת זו, ופרטי הדינים השייכים למערכת העצבים.

מערכת העצבים היא רקמה הקולטת גירויים ותחושות מהסביבה החיצונית והפנימית, ומעבירה פקודות הפעלה בכל מערכות הגוף. תפקיד מערכת העצבים להפעיל את האורגניזם כיחידה מבוקרת ומתואמת.

ב. רקע היסטורי³

אנטומיה ופיסולוגיה – בעולם העתיק שררה אי הבנה וטעות יסודית בהבנת התיפקוד של המוח. ביוונית נקרא המוח 'מה שבראש'. היעדר מונח מיוחד לציון שמו של המוח בשפה היוונית, מעיד שבתודעת העם לא יוחסה למוח כל חשיבות.

המערכת כוללת את כל חלקי המוח שבגולגולת, חוט השדרה, העצבים ההיקפיים ושרירי הגוף. מערכת זו אחראית על התיפקודים הגבוהים, הכוללים הכרה, התמצאות, חשיבה, הבנה, זכרון, שפה, וכיו"ב; היא אחראית על התנועות והפעולות הרצוניות; היא אחראית על התחושות השונות והבנת משמעותם; והיא אחראית על הפיקוח וההפעלה של התיפקודים החיוניים לקיום החיים, כגון הנשימה, פעולת הלב,

אריסטו (במאה ה-4 לפסה"נ) מכנה את המוח חסר דם וקר⁴. הוא גם חשב, שחוט השדרה הוא רק מוח-העצם של החוליות. הוא, ואחריו פליניוס⁵ (במאה הראשונה

א.א. שמש, אסיא עג-עד, תשס"ד, עמ' 104 ואילך. [1] neurology. מילה מורכבת = neuron ביוונית פירושו עצב; logos ביוונית פירושו מילה, תורה. [2] neurosurgery. [3] פרטים היסטוריים רבים על התפתחות הנירוכירורגיה ראה בספר Greenblatt SH, Dagi TF, Epstein MH (eds), *A History of Neurosurgery*, American Association of Neurological Surgeons, 1997 [4] Aristotle, *Historia Animalium*, III [5] Pliny, *Historia Animalium*, 594a

טהרת ישראל סי' קצ סי"ח אות צח. [345] לדוגמא ראה בע' מניעת הריון הע' 185, בעניין שימוש שלא כדרכה באשה שיש לה בקע מפשעתי; בע' סריס הע' 356, במי שהוכרחו הרופאים לכוות אשך כטיפול בבקע המפשעתי. [346] שו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' מג; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' שיב. וראה עוד בשו"ת פני אהרן חיו"ד סי' ב, ובשו"ת זבחי צדק חיו"ד ח"א סי' פה סע' קלו, ביחס לטיפולים תרופתיים-סגוליים לבקעים. וראה עוד בנידון –